

ЗАКОНОМІРНОСТІ НАВЧАННЯ ЯК ЛІНГВОМЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМА

У статті проаналізовано систему закономірностей навчального процесу, з'ясовано критерії, покладені в основу різних класифікацій. Зосереджено увагу на закономірностях навчання української мови.

Ключові слова: закономірність, компонент навчання, взаємозв'язок, умови навчання.

В статті проаналізована система закономірностей процесу навчання, обґрунтовані критерії, які покладені в основу різних класифікацій. Обращено увагу на закономірності навчання української мови.

Ключевые слова: закономірность, компонент обучения, взаимосвязь, условия обучения.

The article gives the analysis of teaching regularities system, criteria that are put as a basis for the regularities are defined. The author pays special attention to the regularities in teaching the Ukrainian language.

Key words: regularity, teaching component, interconnection, conditions of studying.

Постановка проблеми. Визначення напрямку педагогічної діяльності вчителя закладено в таких основних дидактичних поняттях, як мета і завдання навчання, зміст і форма його реалізації, методи і засоби, закономірності та принципи. Обов'язковим, на думку сучасних дидактів (І. Лернера, І. Підласого, В. Сластьоніна, М. Фіцули, І. Харламова, С. Шацького), є розуміння закономірностей навчального процесу, оскільки це дає змогу вчителю створити власну ефективну методику, вдало керувати цим процесом. Закономірності навчання розглядають із позицій відображення об'єктивних, істотних, стійких, повторюваних зв'язків між складовими частинами навчального процесу або як такі, що є проявом основних законів педагогіки, знаходять своє конкретне вираження у певних принципах та правилах. З'ясовуючи поняття "закономірності навчання", варто зауважити, що з-поміж них виокремлюють об'єктивні й суб'єктивні (М. Фіцула), загальні та конкретні (І. Підласий), загальні та специфічні (І. Харламов). Деякі вчені загалом не розмежовують їх за категоріями (Н. Волкова). Так, до загальних закономірностей відносять ті, що охоплюють увесь процес навчання, а до конкретних – ті, що поширюються на окремий аспект, як то дидактичний, гносеологічний, психологічний, управлінський, соціологічний, організаційний [5, с.429]. Загальні закономірності зазвичай відображають основні компоненти процесу навчання:

1) закономірність мети навчання, що залежить від рівня й темпів розвитку суспільства, потреб і можливостей суспільства, рівня розвитку можливостей педагогічної науки та практики;

2) закономірність мотивації навчання, якою передбачено результативність навчання, зумовлену такими чинниками, як внутрішні мотиви (стимули) навчання, зовнішні (суспільні, економічні, педагогічні) умови і стимулятори;

3) закономірність змісту навчання, що залежить від суспільних потреб, мети освіти, завдань навчання, вікових можливостей учнів, рівня розвитку теорії і практики навчання; матеріально-технічних та економічних можливостей навчальних закладів;

4) закономірність методів навчання зумовлюють ефективність дидактичних методів та їх залежність від знань і навичок використання методів, завдань навчання, змісту навчання, віку учнів, навчальних можливостей учнів, матеріально-технічного забезпечення, організації навчального процесу;

5) закономірність управління навчанням, в основу якої покладено продуктивність навчання, спричинену інтенсивністю зворотних зв'язків у процесі навчання, обґрунтованістю регулюючих впливів;

6) закономірність результату навчання, що ґрунтується на рівні досягнень попередніх етапів навчання, характеру й обсягу матеріалу, що вивчається, організаційно-педагогічного впливу педагогів, здатності учнів до навчання, часу навчання [5, с. 430].

На думку І. Лернера, специфіка дидактичних закономірностей полягає в тому, що вона відображає “стійкі залежності між усіма трьома складовими – діяльністю викладання, діяльністю навчання й об'єктом навчання, тобто змістом освіти” [2, с.48]. Практично це реалізується в таких видах: а) закономірності, характерні для будь-якого навчання, незалежно від того, коли і де воно відбувається; б) закономірності, що виявляються не завжди, а залежно від “характеру діяльності того, хто навчає, тих, хто навчається, і засобів, відповідно до виду змісту навчання і методу, якими вони користуються” [2, с.48].

Єдність трьох основних компонентів відображається й у класифікації, запропонованій Н. Волковою. Однак, слід зауважити, що вона не поділяє їх на групи, а узагальнює й виокремлює такі закономірності:

1) зумовленість навчання суспільними потребами (відображає стан розвитку держави, економіки та культури, матеріалізується в тій частині національного доходу, яку виділяє держава на розвиток освіти);

2) залежність навчання від умов, у яких воно відбувається (виявом цієї закономірності є стан навчально-технічної бази, наявність у вчительському колективі спеціалістів, чия кваліфікація, талант відповідають найвищим стандартам і які визначають особливості навчального процесу в школі);

3) взаємозалежність процесів навчання, освіти, виховання, розвитку особистості (матеріалізується через уміння організовувати навчальний процес на засадах гуманізму (доброти, людяності) з урахуванням свідомої дисципліни учня, формування позитивних його якостей словом і власним прикладом; індивідуальний підхід до кожного учня на основі його інтересів, зацікавленості щодо отримання знань, розвитку творчих здібностей);

4) взаємозв'язок навчальних і реальних пізнавальних можливостей учня (провідну роль у навчальному процесі відведено учневі, який володіє певними можливостями для вдосконалення своїх здібностей та здобуття знань);

5) єдність викладання і навчання (у процесі навчання розвивається не тільки учень, а й удосконалює свої професійні навички вчитель);

6) взаємозалежність завдань, змісту, методів і форм навчання в навчальному процесі (зобов'язує вчителя до врахування у своїй роботі досягнень педагогічної науки: методи і форми навчання повинні стимулювати розвиток логічного мислення, уміння школяра застосовувати теоретичні знання на практиці, виявляти власну ініціативу та нестандартність у прийнятті рішень) [1, с.98].

Цікавою, на нашу думку, є система закономірностей так званого евристичного навчання, запропонована А. Хуторським на ґрунті педагогічного експерименту. На його думку, евристичне навчання передбачає конструювання учнем власного знання, мети і змісту освіти, а також процесу його організації [8, с.9], що загалом відповідає меті профільного навчання української мови і сприяє розвитку особистості, яка відзначається готовністю до подальшого професійно орієнтованого філологічного навчання, спроможна самостійно визначати мету самонавчання, самовиховання й саморозвитку та діяльнісно їх реалізовувати. Тож учений визначає такі закономірності:

1) освітня продуктивність учнів зростає, якщо вони усвідомлено беруть участь у визначенні мети навчання, виборі його технологічних елементів, у створенні особистісного компонента змісту освіти;

2) евристичне освоєння учнями фундаментальних освітніх об'єктів закономірно приводить до вибудовування їхньої особистісної системи знань, адекватної досліджуваній дійсності й освітнім стандартам;

3) первинність одержання учнем особистого освітнього продукту стосовно аналогічних зовнішніх освітніх стандартів веде до підвищення навчальної мотивації та продуктивності в освіті;

4) динаміка творчих досягнень учнів випереджає динаміку росту рівня засвоєння базових освітніх нормативів (творча результативність навчання більшою мірою впливає на розвиток особистісних якостей учнів, ніж на рівень засвоєння ними освітніх стандартів);

5) зміни зовнішніх освітніх продуктів учня відбивають його внутрішні освітні зміни – розвиток креативних, когнітивних та оргдіяльнісних особистісних якостей;

6) наявність у навчальному процесі метапредметного змісту виводить учня за межі навчального предмета та сприяє встановленню ним особистісно значущих зв'язків з іншими освітніми галузями, що визначають цілісність змісту його освіти;

7) збільшення в навчальному процесі частки відкритих завдань, що не мають однозначного розв'язання, збільшують інтенсивність та ефективність розвитку креативних якостей творчо орієнтованих учнів;

8) рівень творчої продукції учнів визначається їхніми індивідуальними здібностями та ступенем освоєння ними евристичної технології діяльності [8, с.10].

У пропонованій системі має місце первинність самостійної, творчої діяльності учня, проблемний підхід і дослідницький метод навчання.

Провідною методологічною основою для вивчення закономірностей навчання Ю. Бабанський вважає системно-структурний підхід, що дозволяє послідовно і всебічно вивчити закономірні зв'язки між процесом навчання і зовнішніми суспільними системами і умовами, між процесами викладання та навчання, між окремими компонентами навчального процесу – завданнями, змістом, методами, формами та ін. Учений виокремлює такі закономірності:

1) процес навчання закономірно зумовлений ширшими суспільними процесами, зокрема потребою в гармонійно розвиненій особистості, що здатна брати участь у виробничій, науковій, соціальній, культурній діяльності;

2) процес навчання закономірно пов'язаний із процесами освіти, виховання та розвитку;

3) процес навчання закономірно залежить від реальних навчальних здібностей учнів;

4) процес навчання закономірно залежить від зовнішніх умов (навчально-матеріальних, гігієнічних, морально-психологічних, естетичних), в яких воно відбувається;

5) процеси викладання і навчання закономірно пов'язані в цілісному процесі навчання;

6) зміст навчання закономірно залежить від його завдань, що відображають потреби суспільства, рівень та логіку розвитку науки, реальні можливості та зовнішні умови для навчання;

7) методи і засоби стимулювання, організації та контролю навчальної діяльності залежать від завдання та змісту навчання;

8) форми організації залежать від завдань, змісту та методів навчання;

9) взаємозв'язок усіх компонентів навчального процесу забезпечує стійкі, усвідомлені та дієві результати навчання [6, с.121].

Як бачимо, акцент зроблено на зв'язку компонентів навчального процесу.

Висновки. На основі аналізу науково-методичної літератури нами з'ясовано, що закономірності навчання – це упорядкованість педагогічних явищ, що ґрунтується на повторюваності фактів і відображає залежність компонентів навчання. Безумовно, такі закономірності зумовлені специфікою предмета і вказують на його особливості. М. Пентилюк слушно зауважує, що закономірностями навчання і засвоєння рідної мови “можна вважати взаємозв'язок між лінгвістичною теорією і мовленнєвою практикою, залежність наслідків навчання і засвоєння мови від потенціалу мовленнєвого середовища, створюваного в процесі навчання і в повсякденному житті” [3, с.36] і відносить до них такі:

1) постійна увага до матерії мови, її звукової системи;

2) розуміння семантики мовних одиниць;

- 3) здатність засвоювати норму літературної мови;
- 4) оцінка виражальних можливостей рідної мови;
- 5) розвиток мовного чуття, дару слова;
- 6) випереджаючий розвиток усного мовлення;
- 7) залежність мовленнєвих умінь і навичок від знань граматики і словникового складу мови.

Українську мову як систему в шкільному курсі розглядають у зв'язку всіх рівнів, неможливо відокремлено вивчати будь-який розділ. Адже значущість мовних одиниць одного рівня розкривається у структурно-семантичній єдності з одиницями іншого.

Отже, урахування закономірностей дає вчителю змогу реалізувати зміст навчання, створити таку методичку, яка б забезпечила формування мовної особистості.

Список використаної літератури

1. Волкова Н.П. Педагогіка : Посібник / Н. П. Волкова. – К. : Академія, 2001. – 576 с.
 2. Лернер И.Я. Процесс обучения и его закономерности / И.Я.Лернер. – М.: Знание, 1980. – 96с.
 3. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М.І. Пентиліук: М.І. Пентиліук, С.О. Караман, О.В. Караман, О.М. Горошкіна, З.П. Бакум, М.М. Барактян, І.В. Гайдаєнко, А.Г. Галетова, Т.В. Коршун, А.В. Нікітіна, Т.Г. Окуневич, О.М. Решетилова. – К. : Ленвіт, 2005. – 400 с.
 4. Педагогіка: учеб. пособие для студентов пед. институтов / Под ред. Ю.К. Бабанского. – М.: Просвещение, 1983. – 608 с.
 5. Подласый И. П. Педагогіка : Новый курс : В 2-х кн. : [учеб. для студ. вузов, обучающихся по пед. спец.] / Подласый И. П. – М. : ВЛАДОС, 2003. – (УВ : Учебник для вузов). Кн. 1 : Общие основы. Процесс общения. – 2003. – 574 с.
 6. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М.М.Фіцула. – К.: Академія, 2000. – 544 с.
 7. Харламов И.Ф. Педагогіка: учеб. / И.Ф.Харламов. – Мн. : Універсітэцкае, 2000. – 283 с.
 8. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А.В.Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.
- Стаття надійшла до редакції 09.06.2010р.